УДК 726.54:271.2-526.62"17"
929-27

Αρχιμ. Σίλας Κουκιάρης
Αθήνα – Ελλάδα

ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΝΤΟΙΧΙΑ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ 18ΟΥ ΑΙΩΝΑ

Περίληψη: *Ο άγιος Χαράλαμπος εξελίσσεται σε δημοφιλή άγιο από τη μεταβυζαντινή εποχή και μετά. Στο παρόν άρθρο εξετάζεται η εικονογράφηση του αγίου, όπως συναντάται σε εκκλησίες, σε μικρογραφίες χειρογράφων, σε ιερά σκεύη κτλ.*

Λέξεις-κλειδιά*: Άγιος Χαράλαμπος, δισκοπότηρο Ρωμανού Β΄, παρεκκλήσιον Αγίων Αναργύρων στην Τσαρίτσανη, Μονή Θεοτόκου στο Βαλτετσινίκο, κελλί Αγίου Χαραλάμπους στη Νέα Σκήτη του Αγίου Όρους, ναός Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλεβο*

Ο άγιος Χαράλαμπος αρχίζει να γίνεται δημοφιλής κυρίως από τη μεταβυζαντινή εποχή και εξής. Η Εκκλησία τον τιμά και εορτάζει τη μνήμη του στις 10 Φεβρουαρίου. Απεικονίσεις του αγίου υπάρχουν ήδη από το δεύτερο μισό του 10ου αιώνα στο σμάλτο του δισκοπότηρου του Ρωμανού Β΄ (959-963), που φυλάσσεται στον ναό του Αγίου Μάρκου της Βενετίας, και σε μικρογραφία στο Μηνολόγιο του Βασιλείου Β΄ στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού (cod. Vat. 1613, τέλη 10ου-αρχές 11 ου αιώνα)[1].

Τα μαρτύρια του αγίου Χαραλάμπου αναγράφονται περιληπτικά στα παλαιότερα Συναξάρια, όπως είναι της Κωνσταντινουπόλεως[2] και το Μηνολόγιο του Βασιλείου Β΄ (976-1025)[3]. Τα ίδια μαρτύρια αναφέρονται, σχεδόν με τα ίδια λόγια, και στα μεταγενέστερα Συναξάρια του Μαξίμου Μαργουνίου (1549-1602) που εκδόθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1607[4] και του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου ο οποίος γνώριζε και τη νεότερη παραλλαγή, στην οποία και παραπέμπει[5].

Το μεταγενέστερο Συναξάριο του Αγαπίου μοναχού Λάνδου του Κρητός (περ. 1580)[6] αναφέρει, ότι ο άγιος ιερομάρτυρας Χαράλαμπος έζησε κατά τους χρόνους του βασιλέως Σεβήρου και του ηγεμόνος Λουκιανού το έτος 198. Ήταν ιερέας στη Μαγνησία, όπου δίδασκε την οδό της αληθείας και κήρυττε την πίστη στον Χριστό. Συνελήφθη από τον Λουκιανό, και αφού του έβγαλαν τα ιερατικά του άμφια, έγδαραν όλο το σώμα του. Επειδή έβλεπε ο Λουκιανός, πως υπομένει ο άγιος γενναίως τα βασανιστήρια, θύμωσε και επιχείρησε να τον γδάρει με τα ίδια του τα χέρια, τα οποία όμως κρεμάστηκαν πάνω στο σώμα του αγίου. Ο άγιος προσευχήθηκε τότε, και θεραπεύθηκε ο Λουκιανός. Βλέποντας οι δήμιοι Πορφύριος και Δαύκος αυτό το θαύμα, πίστεψαν στον Χριστό, ομοίως πίστεψαν και τρεις γυναίκες που παρευρίσκοντο στο μαρτύριο του αγίου. Ο Λουκιανός βέβαια, αν και θεραπεύθηκε από τον

1 Βασιλάκη 1988, 251.
2 Delehaye 1902, 455.
3 PG 117, 305.
4 Μαξίμου επισκόπου Κυθήρων, 1685, 394· Βασιλάκη 1988, 249.
5 Νικοδήμου Αγιορείτου 1868, 449· Βασιλάκη 1988, 249.
6 Αγάπιος μοναχός Κρής 1641, 502-508.

άγιο κατά το σώμα, έμεινε άπιστος, άθλιος και αμετανόητος. Έτσι διέταξε να τους αποκεφαλίσουν όλους.

Το ότι ο άγιος Χαράλαμπος είναι δημοφιλής, αποδεικνύεται από το πλήθος των φορητών εικόνων που έχουν διασωθεί και εντόπισε η Μαρία Βασιλάκη. Αυτές χρονολογούνται από τη μεταβυζαντινή εποχή. Ο άγιος εικονίζεται ολόσωμος ή σε προτομή. Ακόμη ορισμένες εικονίζουν σκηνές από το μαρτύριο που υπέστη[7].

Ενδιαφέρον προξενεί η απεικόνιση του στην εντοίχια ζωγραφική σε τρεις μεταβυζαντινούς ναούς με πέντε σκηνές και σε ένα ακόμα ναό με εννέα, από τα μαρτύρια που υπέστη ο άγιος Χαράλαμπος. Η αναφορά στις παραστάσεις των μαρτυρίων του αγίου στους τέσσερις ναούς, αλλά και η προσφυγή στους ναούς, όπου παριστάνονται μόνο ένα ή δύο μαρτύρια του, θα βοηθήσει να κατανοήσουμε, γιατί ο άγιος Χαράλαμπος έγινε δημοφιλής τον 18ο αιώνα και ποιοι ήταν οι λόγοι που υπαγόρευσαν την απεικόνιση των μαρτυρίων του.

Το πρώτο τοιχογραφημένο μνημείο στο οποίο εικονίζεται ο πλέον εκτεταμένος κύκλος του αγίου Χαραλάμπου βρίσκεται στο παρεκκλήσιο

των Αγίων Αναργύρων στη Τσαριτσάνη Ελασσόνος (1761), που ζωγραφίστηκε από τον ιερέα ζωγράφο Ιωάννη από την Τσαριτσάνη[8].

Στον κύκλο του παρεκκλησίου δεν εικονίζονται μόνο μαρτύρια που υπέστη ο άγιος, αλλά και θαύματα, τα οποία έκανε μπροστά στον άρχοντα Λουκιανό και τον βασιλιά Σεβήρο, όταν τον συνέλαβαν και τον ανέκριναν. Ο κύκλος αρχίζει από το ανατολικό μέρος του νοτίου τοίχου και συνεχίζεται στους υπολοίπους τοίχους στην τρίτη εικονογραφική ζώνη.

Παράσταση πρώτη: Ο ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΝΠΗΣ ΕΠΑΡΗCΙΑCΘΗ ΕΜΠΟCΘΕΝ ΤΩ ΒΑCΙ/ΛΕΑ. Στο μέσον της παράστασης σπρώχνουν από τους ώμους τον άγιο προς τα αριστερά, όπου κάθεται σε θρόνο ο άρχοντας Λουκιανός. Πίσω δεξιά δύο στρατιώτες που κρατούν δόρατα συνομιλούν (εικ.11).

Παράστηση δεύτερη: ΞΕCΧΙΖΕΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΧΕΙΡΆΓΡΩΝ ΤΑC CΑΡΚΑC. Ο άγιος στέκεται στο μέσον με κολόβιο και εκατέρωθεν του από ένας στρατιώτης. Του ξεσχίζουν τις σάρκες με χειράγρες (εικ. 11).

Παράσταση τρίτη: ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΆΓΙΟΥ ΈΝΔΟΞΟΥ ΙΕΡΟΜΡΤΥΡΟC ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥC. Ο άγιος με κολόβιο βηματίζει προς τα δεξιά με δεμένα τα χέρια. Ένας στρατιώτης από τα δεξιά τον τραβά από τα γένια και ένας άλλος στα αριστερά υψώνει το σφυρί για να καρφώσει καρφί στο πλευρό του αγίου. Δεξιά δύο στρατιώτες που κρατούν δόρατα παρακολουθούν του μαρτύριο (εικ. 11).

Παράσταση τέταρτη: Ό ΑΓΙΟC ΎΠΟ ΠΥΡΌC ΦΛΟΓΙΖΌΜΕΝΟC. Ο άγιος στο μέσον με κολόβιο ξαπλωμένος πάνω από τη φωτιά που ανακατεύει ένας στρατιώτης, ενώ ένας άλλος από τα δεξιά του τρυπά με λόγχη το στήθος[9] (εικ. 11).

Παράσταση πέμπτη: Ο ΑΓΙΟς ΈΓΥCΕΡΌΙ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝΙΖΟΜΕΝΟ. Στο μέσον σχεδόν στέκεται ο άγιος στραμμένος αριστερά και προτείνει τα χέρια στο βασιλιά Σεβήρο, που κάθεται σε θρόνο και προτείνει τα χέρια σε σημείο ομιλίας, ενώ ένας υπηρέτης δείχνει τον άγιο. Για δεύτερη φορά εικονίζεται, σχεδόν στο μέσον, ο άγιος στραμμένος δεξιά προτείνει το αριστερό προς τον μισόγυμνο δαιμονισμένο από το στόμα του οποίου βγαίνει το δαιμόνιο (εικ. 12).

Στον δυτικό τοίχος τρίτη ζώνη από βόρεια προς τα νότια υπάρχουν .

7 Βασιλάκη 1988, 249. Η εικόνα του Μουσείου Κανελλόπουλου χρονολογείται στα τέλη του 15ου αιώνα. Βλ. στο ίδιο, εικ. 4. Όπως και οι εικόνες του αγίου Χαραλάμπους από τον Πατριαρχικό οίκο (τέλη 18ου αιώνα) και του Αγίου Δημητρίου Ξυλόπορτας (18ος αιώνας)· βλ. Καριώτογλου 1996.

8 Μακρής 1967, 29.

9 Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 503.

Παράσταση έκτη: Ο ΑΓΙΟς ΧΑΡΑΛΑΜΠΗС ΤΟ ΝΕΚΡΟΝ ΑΝΕСΤΗСΕ. Μέσα σε οίκημα στα αριστερά κάθεται ο Σεβήρος και συνομιλεί με στρατιώτη. Στη μέση ο άγιος στραμμένος δεξιά ανασταίνει νέον, που τον κρατά από του ώμους ένας γέροντας και πίσω παρακολουθούν άλλοι τρεις, εικ. 13.

Παράσταση έβδομη: ΕΚΤΟС ΣΙΑΓΟΝΑС Κ[ΑΙ] ΤΟΥΤΟΝ .....Κ[ΑΙ] ΜΕ ΛΑΜΠΆΔΑС ΚΕΓΟΥСΙΝ. Στη μέση οικήματος στέκεται ο άγιος ντυμένος με τα άμφια του και εκατέρωθεν του από ένας στρατιώτης. Αυτοί του καίνε με λαμπάδες τα γένια. Δεξιά ο Λουκιανός καθισμένος σε θρόνο παρακολουθεί το μαρτύριο (εικ. 13).

Παράσταση όγδοη: ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟС ΧΑΡΑΛΑ/ΜΠ/ΟΥ. Στο αριστερό μέρος οικήματος στέκεται ο άγιος στραμμένος δεξιά, όπου ένας στρατιώτης τραβά το σχοινί με το οποίο έχει δέσει τα γένια του αγίου. Ο στρατιώτης βλέπει προς τα δεξιά, όπου σε θρόνο κάθεται ο Σεβήρος με τον Λουκιανό και συνομιλούν. Πίσω από τον άγιο στέκονται δύο στρατιώτες που κρατούν δόρατα και συνομιλούν (εικ.14).

Στον βόρειο τοίχο υπάρχουν οι εξής παραστάσεις:.

Παράσταση ένατη: ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ. Στη μέση ο άγιος στέκεται δεόμενος. Δεξιά δύο στρατιώτες συνομιλούν και αριστερά στέκονται πέντε γυναίκες. Η σκηνή εκτυλίσσεται μέσα στο σπίτι της χήρας, όπου οι γυναίκες βλέπουν τον στύλο που υψώνεται πίσω από τον άγιο και ο οποίος είχε καρποφορήσει (εικ .14).

Παράσταση δέκατη: Ο ΑΠΟΚΕΦΑΛΙΣΜΟς. Στη μέση ο άγιος ντυμένος με τα ιερατικά άμφια στραμμένος προς τα δεξιά, έτοιμος να γονατίσει, για να τον αποκεφαλίσουν. Αριστερά στέκεται στρατιώτης που κρατά μαχαίρι για να τον αποκεφαλίσει. Δεξιά άλλος στρατιώτης κρατά δόρυ. Πίσω υψώνονται αρχιτεκτονήματα και μπροστά μανδρότοιχος (εικ.14).

Ο δεύτερος εικονογραφημένος κύκλος των μαρτυρίων του αγίου Χαραλάμπου εικονίζεται στο καθολικό της Μονής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Βαλτετσινίκο Γορτυνίας του νομού Αρκαδίας (αρχές 18ου αιώνα ή λίγο πριν το 1780)[10]10. Φέρει σε αρκετή έκταση τοιχογραφίες, στις οποίες εικονίζονται θέματα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, το Δωδεκάορτο, τον Ακάθιστο ύμνο, ολόσωμους άγιους και άγιους σε μετάλλια. Ωστόσο ιδιαίτερο εικονογραφικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πέντε σκηνές από το Συναξάριο του αγίου Χαραλάμπου στη δεύτερη εικονογραφική ζώνη του διακονικού, το οποίο σήμερα έχει διαμορφωθεί σε παρεκκλήσιο. Οι σκηνές εγγράφονται μέσα σε ορθογώνια πλαίσια.

Η πρώτη σκηνή σύμφωνα με το Συναξάριο του αγίου εικονίζεται στη μέση του βόρειου τοίχου του παρεκκλησίου. Στη σκηνή ο άγιος παριστάνεται στο μέσον της παράστασης, καθηλωμένος σε κίονα με κιονόκρανο, φοράει μόνο κολόβιο, με δεμένα τα χέρια πίσω στη μέση και τα κάτω άκρα. Δεξιά στέκονται δύο μυστακοφόροι στρατιώτες, ο πρώτος με χειράγρες σχίζει το δεξί χέρι του αγίου, ενώ στο αριστερό χέρι του αγίου κρέμονται τα κομμένα χέρια του Δούκα, που ακόμα κρατούν τις χειράγρες που ξέσχιζαν τα πλευρά του αγίου. Αριστερά παριστάνεται γονατιστός ο Δούκας με κομμένα τα χέρια. Πίσω του στέκεται ο βασιλιάς, προτείνοντας τα χέρια σε σημείο απορίας. Πάνω δεξιά υψώνεται οξυκόρυφο όρος και αριστερά οίκημα. Στην παράσταση αναγράφεται: ¨Ο ΑΓΙΟς ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥς. ΞΕΕΤΕ ΜΕ ΧΙΡΑΓΡΕς / ΙΠΟ ΤΟΥ ΕΠΑΡΧΟΥ¨(εικ. 1).

Η δεύτερη σκηνή βρίσκεται στα αριστερά της παράστασης που περιγράψαμε και εικονίζει το δεύτερο βασανιστήριο του αγίου. Ο άγιος με κολόβιο είναι ξαπλωμένος σχεδόν μπρούμυτα πάνω σε ορθογώνιο, μάλλον ξύλινο βάθρο με καρφιά. Ένας στρατιώτης αριστερά βάζει καρφιά στα πλευρά του αγίου με το αριστερό και υψώνει το δεξί για να καρφώσει και άλλο. Πίσω από τον άγιο δύο στρατιώτες βάζουν καρφιά στο σώμα του αγίου. Δεξιά ένας μυστακοφόρος στρατιώτης δένει με κόκκινο σχοινί τα γένια του αγίου, για να τον σύρει. Πάνω

10 Γριτσόπουλος 1949, 32-40.

δεξιά και αριστερά υψώνονται οξυκόρυφα όρη και στη μέση δένδρο. Η παράσταση επιγράφεται. ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ / ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥς (εικ.2).

Η τρίτη παράσταση εικονίζεται δεξιά της προηγούμενης παράστασης. Δεξιά της παράστασης, στο πάνω μέρος, ζωγραφίζεται τεταρτοκύκλιο ουρανού, από το οποίο προβάλλουν ακτίνες και δυο παλάμες, που κρατούν κρεμασμένους από τα μαλλιά τον βασιλέα και τον έπαρχο Κρίσπο. Ο προς τα αριστερά ειδωλολάτρης υψώνει το δεξί χέρι και στο αριστερό κρατά τόξο, με το οποίο ρίχνει σαΐτες στον ουρανό, ενώ ο άλλος δείχνει προς τα πάνω δεξιά. Κάτω δεξιά στέκεται ο άγιος Χαράλαμπος και προτείνει τα χέρια σε σημείο ικεσίας–προσευχής για τη σωτηρία των κρεμασθέντων. Πάνω με μικρά γράμματα αναγράφεται ¨Έδού ..ει.../ θιμος κ[αι] των .../ του ο[υρανο]υ κρεμάσθη/σαν εις τον άέραν κ[αι] δια προσευχης / του αγί/ου χαραλαμπους ελευθερωθη/σαν¨ (εικ. 3).

Η τέταρτη παράσταση παριστάνεται στο ανατολικό μέρος του νότιου τοίχου του παρεκκλησίου. Ο άγιος Χαράλαμπος είναι γονατιστός σχεδόν στο μέσον πάνω σε ορθογώνιο μάρμαρο, φοράει την ιερατική στολή και σταυρώνει τα χέρια μπροστά στο στήθος. Δεξιά ένας νεαρός στρατιώτης υψώνει το μαχαίρι για να τον αποκεφαλίσει. Πίσω του στέκεται άλλος νεαρός στρατιώτης και παρακολουθεί τον αποκεφαλισμό. Αριστερά βρίσκεται ο έπαρχος, προτείνοντας τα χέρια και στρέφει το πρόσωπο προς τα πίσω. Στο πάνω μέρος, στη μέση μέσα από σύννεφα, προβάλλει ο Ιησούς που με εκτεταμένα τα χέρια ευλογεί τον άγιο. Πιο κάτω αριστερά μέσα από σύννεφα εμφανίζεται άγγελος που στεφανώνει τον άγιο. Δεξιά και αριστερά υψώνονται κτήρια που ενώνονται με μανδρότοιχο. Πάνω η επιγραφή: ¨Η ΑΠΟΤΟΜΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΠΟΥς . ΙΧ¨ (εικ. 4).

Η πέμπτη παράσταση εικονίζεται στα ανατολικά της προηγούμενης σκηνής. Στα αριστερά φαίνεται ο άγιος Χαράλαμπος καθιστός μπροστά σε ορθογώνιο οίκημα και πατάει σε ορθογώνια πλάκα, ντυμένος με τα ιερατικά του άμφια. Μπροστά του είναι γονατιστή η χήρα γυναίκα στο σπίτι της οποίας οδηγήθηκε ο άγιος, η οποία σταυρώνει τα χέρια της προ του στήθους με ευλάβεια. Πίσω δεξιά στέκονται πέντε νέοι ή νέες που φορούν χιτώνα και ιμάτιο και προτείνουν τα χέρια προς τον άγιο σε σημείο ικεσίας. Πίσω υψώνεται μανδρότοιχος και δεξιά οίκημα. Αριστερά πίσω από τον μανδρότοιχο υψώνεται το δένδρο που βλάστησε με τις ευχές–προσευχές του αγίου. Πάνω η επιγραφή: ¨Ο ΑΓΙΟς ΧΑΡΑΛΑΜΠ/Ος / ΚΑΘΗΜΕΝΟς ΕΙC ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ Τ[Ης] ΧΕΙΡΑς ΈΒΛΑ[CΤΗCΕΝ]Ο ΞΥΡΌς CΤΥΛΟς ΧΛΟΕΡΟΥC ΒΛΑCΤΟΥς¨ (εικ.5).

Το τρίτο μνημείο, όπου εικονίζονται επίσης πέντε σκηνές με διαφορετικά επεισόδια των μαρτυρίων του αγίου Χαραλάμπου, από αυτά που είναι ζωγραφισμένα στο παρεκκλήσιο της Μονής του Βαλτετσινίκου, είναι ο ναός του αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786)[11]11. Στο κέντρο του φουρνικού της προσκομιδής εικονίζεται σε προτομή ο άγιος Χαράλαμπος και γύρω απ' αυτόν οι πέντε σκηνές από τα μαρτύριά του, χωρίς να φέρουν επιγραφές. Η σειρά με την οποία εικονίζονται οι παραστάσεις, δεν είναι σύμφωνη με τη διήγηση των μαρτυρίων του αγίου, που αναφέρουν οι Συναξαριστές[12]12.

Η πρώτη σκηνή βρίσκεται στη μέση του δυτικού μέρους του φουρνικού. Ο άγιος Χαράλαμπος εικονίζεται καθηλωμένος σε πάσσαλο, φοράει κολόβιο και στρέφεται αριστερά, όπου είναι γονατιστός ο ηγεμόνας με τα χέρια προ του στήθους σε σημείο παρακλήσεως, ενώ πίσω του στέκεται ένας στρατιώτης και ένας πολίτης. Στα δεξιά του αγίου ένας μαύρος στρατιώτης προτείνει το δεξί, κρατώντας το εργαλείο, με το οποίο έγδερνε τον άγιο, ενώ αριστερά ένας άρχοντας στρέφεται προς τα δεξιά και συνομιλεί με τον Λουκιανό που έχει κομμένα τα χέρια, και τα οποία κρέμονται από το αριστερό χέρι του αγίου. Πίσω από τον Λουκιανό στέκονται δυο στρατιώτες και συνομιλούν. Μάλλον είναι ο Πορφύριος και ο

11 Κοντοπανάγου 2010, 372. Ευχαριστώ τον κ. Ι. Χουλιαρά για τις φωτογραφίες.

12 Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 505-508.

Δαύκος που πίστεψαν στον Χριστό και αποκεφαλίστηκαν. Η σκηνή εκτυλίσσεται κάτω από στοά, από την οποία προβάλλουν λόφοι και ένα δένδρο (εικ. 6).

Ακολουθεί η δεύτερη σκηνή, όπου ο Άγιος τυλιγμένος από το στήθος και κάτω, είναι φορτωμένος πάνω σε άσπρο άλογο. Ένας μαύρος αγωγιάτης πίσω του τον ραβδίζει. Αριστερά ένας νεαρός με ξύλο σπρώχνει το άλογο, και αυτόν τον ακολουθεί ένας άρχοντας. Δεξιά ένα παιδί οδηγεί το άλογο και μπροστά του ένας νεαρός υψώνει τα χέρια του. Πίσω από λόφους δεξιά προβάλλουν τα κτήρια της Αντιόχειας, όπου οδηγείται ο άγιος και αριστερά υψώνεται δένδρο (εικ. 7).

Ακολουθεί η τρίτη παράσταση. Στο μέσον στέκεται ο άρχοντας Λουκιανός, βαδίζοντας αριστερά, στρέφεται προς τα δεξιά και υψώνει το δεξί χέρι προς τον κατακόκκινο συννεφιασμένο ουρανό, από τον οποίο **εκπέμπονται** αστραπές. Πίσω δεξιά από τον άρχοντα δύο σιδηρόφρακτοι στρατιώτες τοξεύουν στον ουρανό. Αριστερά ένας νεαρός λαϊκός τοξεύει και αυτός, ενώ ένα παιδάριο τείνει τα χέρια στον ουρανό. Η παράσταση εκτυλίσσεται μπροστά από χαμηλούς λόφους και στα δύο άκρα υψώνονται δύο δένδρα (εικ.8).

Έπεται η τέταρτη σκηνή. Στη μέση της παράστασης ο άγιος Χαράλαμπος φοράει μόνο κολόβιο και έχει γονατίσει στραμμένος δεξιά με σταυρωμένα τα χέρια στο στήθος. Πίσω από τον άγιο στα αριστερά ένας μαύρος δήμιος υψώνει με τα δύο χέρια ξίφος, έτοιμος να αποκεφαλίσει τον άγιο, ενώ πίσω καθιστό παρακολουθεί ένα παιδάριο. Δεξιά κάθονται δύο στρατιώτες, μάλλον είναι οι Πορφύριος και Δαύκος που έγιναν χριστιανοί, επίσης ένας μεσήλικας υψώνει τα χέρια του. Στο πάνω μέρος από σύννεφα που σχηματίζουν ημικύκλιο, ίπταται ολόσωμος άγγελος ο οποίος με το αριστερό κρατά ένσταυρη ράβδο και με το άλλο ευλογεί τον άγιο. Ο αποκεφαλισμός γίνεται σε τοπίο με λόφους, από τους οποίους δεξιά προβάλλει πόλη (εικ. 9).

Ακολουθει η πέμπτη και τελευταία παράσταση του φουρνικού. Στο αριστερό μέρος της πέμπτης παράστασης ο άγιος Χαράλαμπος είναι καθηλωμένος σε στύλο πισθάγκωνα, φορά μόνο κολόβιο. Αριστερά ένας στρατιώτης και ένας λαϊκός τού έχουν ξεσχίσει τις σάρκες από το λαιμό μέχρι το στήθος. Δεξιά προπορεύεται ο Λουκιανός που υψώνει με το αριστερό χέρι το σκήπτρο, ενώ με το δεξί δείχνει τον άγιο και συνομιλεί με τους δύο στρατιώτες, ίσως τον Πορφύριο και τον Δαύκο που τον ακολουθούν. Το μαρτύριο εκτυλίσσεται μπροστά σε λόφους, πίσω από τους οποίους προβάλλουν τείχη με επάλξεις ακροπόλεως (εικ. 10).

Το τέταρτο όπου εικονίζονται εννέα σκηνές του μαρτυρίου του βρίσκεται στο κελλί του Αγίου Χαραλάμπου στη Νέα Σκήτη του Αγίου Όρους (1817) που το ζωγράφισε ο Ιάκωβος με τον μαθητή του Νικηφόρο. Σ' αυτό παριστάνονται στο βόρειο τύμπανο ο άγιος προ του Σεβήρου κάτω από την παράσταση αυτή διαβάζουμε: ΟΙ ΣΤΑΤΙ[ΩΤΕς] ΓΥΜΟΝ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΜΕ ΧΥΡΑΓΡΑC . ΕΞΕCΧΙ/ΖΑΝ. Δίπλα στην παράσταση αυτή βάζουν καρφιά στα πλευρά του αγίου που είναι ντυμένος μόνο με κολόβιο. Στη διπλανή παράσταση ντυμένος με την ιερατική του στολή τον τρυπούν με σούβλες. Στο νότιο τύμπανο υπάρχει η επιγραφή: ΜΕ ΛΊΘΟΥC ΣΤΟ/ΜΑ ΤΟΥ ΤΟΥ ΆΓΙΟΥ ΔΈΡ/ΝΟΥCΙ. Κάτω διαβάζουμε: CΥΡΟΥCΙ ΤΟΝ ΆΓΙΟΝ ΜΕ ΧΑΛΙ/ΝΆΡΙ ΥΙC ΤΟ CΤΌΜΑ. Πάνω: Ὁ ΆΓΙΟC ΕΠΑΚΟΥΜ/ΒΊCACΤΟ ΞΗΡΟΝ / ΔΕΝΔΡΟΝΕΒΛΑ/ΣΤΗCΕΝ. Στο βόρειο τύμπανο ο άγιος υψώνει τα χέρια δεόμενος για τα κομμένα χέρια του Δούκα? Στο νότιο τύμπανο Ὁ ΆΓΙΟC ΠΡΌ ΤΗC ΤΑΦΉC ΠΑΡΑ/ΔΙΔΕΙ ΤΗΝ ΨΥΧΉΝ Ἡ ΠΡΙΝ / ΤΗC CΦΑΓΉC.

Οι παραστάσεις των μαρτυρίων του αγίου Χαραλάμπου και στα τέσσερα μνημεία, στο παρεκκλήσιο των Αγίων Αναργύρων στη Τσαριτσάνη (1761), στη Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Βαλτετσινίκο Γορτυνίας (αρχές 18ου αιώνα ή λίγο πριν το 1780), στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786) και στο κελλί της Νέας Σκήτης (1817) ακολουθούν το Μαρτύριο που έγραψε ο Αγάπιος Λάρδος στον «Νέο Παράδεισο» που

εκδόθηκε το 1680[13]13. Όλες οι απεικονίσεις των μαρτυρίων του αγίου Χαραλάμπου και στα τρία μνημεία συνθέτουν με ακρίβεια και λεπτομέρεια το Μαρτυρολόγιο του αγίου που δημοσιεύθηκε στον «Νέο Παράδεισο».

Η πρώτη σκηνή του κύκλου των Μαρτυρίων του αγίου είναι η απολογία του αγίου μπροστά στον Λουκιανό που εικονίζεται στο παρεκκλήσιο του Αγίου Χαραλάμπου στον ναό των Αγίων Αναργύρων στην Τσαριτσάνη.

Στη δεύτερη σκηνή παριστάνεται το μαρτύριο, όπου ξεσχίζουν το σώμα του αγίου με χειράγρες, ενώ ο άγιος είναι είναι καθηλωμένος στον στύλο και το βλέπουμε στον Άγιο Νικόλαο στο Τσεπέλοβο και στο παρεκκλήσιο των Αγίων Αναργύρων στην Τσαριτσάνη. Το ίδιο μαρτύριο με τον ίδιο σχεδον εικονογραφικό τύπο το συναντάμε σε ναούς των Ιωαννίνων, στον Άγιο Νικόλαο στο Καπέσοβο (1793), στον Άγιο Γεώργιο στις Νεγάδρες (1795), στους Αγίους Αποστόλους Λευκοθέας (1778) και στον Άγιο Γεώργιο στα Κούρεντα (1777;)[14]14. Στις Μονές Μεταμορφώσεως Μετεώρων (1552) και του Αγίου Νικολάου στο Γαλατάκι Ευβοίας (1586), όπου φαίνεται να γδέρνουν τον άγιο καθιστό[15]15 , και στην εικόνα του αγίου Χαραλάμπου με σκηνές του βίου του στην Αρχαιολογική συλλογή Παρηγορήτισσας υπ. αριθμ. 219 του 1717, έργο του ζωγράφου Νικολάου απο τους Καλαρρύτες[16]16.

Το αμέσως επόμενο επεισόδιο του ιδίου μαρτυρίου παριστάνεται στη Μονή του Βαλτετσινίκου και στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο, όπου υπάρχουν παραστάσεις από πέντε μαρτύρια του αγίου. Το επεισόδιο έχει τον ίδιο εικονογραφικό τύπο με το δεύτερο επεισόδιο του μαρτυρίου του αγίου, διαφέρει όμως, στο ό,τι παριστάνονται τα κομμένα χέρια του Λουκιανού, που είναι κολλημένα –κρεμασμένα στο αριστερό χέρι του αγίου. Το επεισόδιο αυτό εικονίζεται σχεδόν το ίδιο στον ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στις Γούβες Λακωνίας (β΄ μισό 18ου αι.)[17] στο ναό του Αγίου Γεωργίου στη Ρεντίνα Καρδίτσας [1719] και στο ναό του Αγίου Χαραλάμπου στο Πέραμα Ιωαννίνων(1769)[18]118.

Το τρίτο μαρτύριο του αγίου εικονίζεται στη Μονή της Θεοτόκου στο Βαλτετσινίκο, όπου στον ξαπλωμένο άγιο (στο παρεκκλήσιο των Αγίων Αναργύρων στη Τσαριτσάνη στέκεται όρθιος) βάζουν καρφιά στο σώμα του, και ένας του δένει τα γένια, για να τον σύρει στην Αντιόχεια. Το ίδιο σχεδόν μαρτύριο εικονίζεται και στον ναό του Αγίου Βασιλείου στην Καλλονή Λακωνίας (1755) και στο Μηνολόγιο της Μονής Κοιμήσεως στις Σταγάδες (1780)[19]19.

Το τέταρτο Μαρτύριο ζωγραφίζεται στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο, όπου έχουν φορτώσει τον άγιο σε άλογο και τον οδηγούν στην Αντιόχεια[20].

Στον ίδιο ναό εικονίζεται και το πέμπτο επεισόδιο από το κύκλο του μαρτυρίου του αγίου, που εικονίζει τη στιγμή που «ὁ βασιλεύς ἐθυμώθη.....καί ὅρμησε νά πολεμήση τόν οὐρανόν ὁ ἀνόητος καί ρίπτωντας σαΐτας εἰς τόν ἀέρα ἐβόησε. Κατάβα Χριστέ εἰς τήν γή νά πολεμήσωμεν εἰ δέ, ἐγώ ἀναβαίνω νά σέ εὕρω νά χαλάσω τό στερέωμα, νά σβέσω τόν ἥλιον»[21].

13 Ibidem, 503.

14 Πρόκειται για προσωπικές παρατηρήσεις και για τα τέσσερα μνημεία.

15 Kanari 2003, 47b.

16 Παπαδοπούλου – Τσιάρα 2008, 253-256. Επίσης εικονίζονται η ανάκριση του αγίου από τον Λουκιανό, η βάπτιση του δούκα που αλλαξοπίστησε, ο άγιος στην πυρά ο λιθοβολισμός του, η αγία Γαλήνη να καταστρέφει τα είδωλα, κ.ά

17 Προσωπική παρατήρηση.

18 Τσουρής 2008, 25-27, 323-327.

19 Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 504.

20 Ibidem, 505.

21 Προσωπική παρατήρηση και για τους δύο ναούς.

Το έκτο επεισόδιο από το κύκλο του μαρτυρίου του αγίου εικονίζεται στη Μονή του Βαλτετσινίκου, όπου αποτυπώνεται το αποτέλεσμα της ασεβούς και ανοήτου πράξεως του βασιλέως και του Λουκιανού. Στο πάνω κεντρικό μέρος της παράστασης από σύννεφα του ουρανού βγαίνουν δυο χέρια και κρατούν από τα μαλλιά τον βασιλιά και τον Λουκιανό[22].

Στη Μονή του Βαλτετσινίκου, στο παρεκκλήσιο των Αγίων Αναργύρων στην Τσαριτσάνη και στη Νέα Σκήτη εικονίζεται το επεισόδιο κατά το οποίο ο άγιος κάθεται στο σπίτι της χήρας και διδάσκει εκεί, όπου παραδόξως βλάστησε ο ξερός στύλος, στον οποίο ακούμπησε ο άγιος[23].

Στον ναό του Αγίου Βασιλείου στην Καλλονή Λακωνίας (1755) και στο Μηνολόγιο της Μονής των Σταγάδων (1780) ο άγιος είναι ξαπλωμένος σε ορθογώνιο δάπεδο και οι δήμιοι τον ραβδίζουν ή τον τρυπούν με καρφιά[24].

Στο παρεκκλήσιο του Αγίου Χαραλάμπου στο ναό των Αγίων Αναργύρων στην Τσαριτσάνη εικονίζονται επιπλέον τρείς παραστάσεις από τον κύκλο του αγίου, η ανάσταση του νέου και η θεραπεία του δαιμονιζομένου και ο άγιος επάνω στη πυρά[25].

Τέλος και σε τέσσερα μνημεία, στη Μονή του Βαλτετσινίκου, στον Άγιο Νικόλαο στο Τσεπέλοβο, στο παρεκκλήσιο του Αγίου Χαραλάμπου και στη Νέα Σκήτη, εικονίζεται ο αποκεφαλισμός του αγίου. Οι παραστάσεις και στα τρία μνημεία διαφέρουν ως προς τη στάση του αγίου, την ενδυμασία του και τον αριθμό των προσώπων. Συνήθως με τον άγιο γονατιστό και ντυμένο τα άμφια του, εικονίζεται ο αποκεφαλισμός του στα εικονισμένα εντοίχια Μηνολόγια[26] και σε ναούς με εντοίχια Μαρτυρολόγια[27].

Από την αναφορά που έγινε στις απεικονίσεις των μαρτυρίων και των επεισοδίων που περιγράψαμε, τα οποία σχετίζονται με τα μαρτύρια του αγίου Χαραλάμπου στη Μονή του Βαλτετσινίκου, στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο, του περεκκλησίου του Αγίου Χαραλάμπου ακόμα και από την παράσταση των απεικονίσεων των μαρτυρίων του αγίου στα εντοίχια εικονισμένα Μηνολόγια και Μαρτυρολόγια, συμπεραίνουμε, ότι τον 18ο αιώνα ο άγιος Χαράλαμπος ήταν δημοφιλής στον ελλαδικό χώρο. Εξάλλου η αγάπη του λαού προς τον άγιο Χαράλαμπο τον 18ο αιώνα επιβεβαιώνεται ακόμη από το πλήθος των φορητών εικόνων[28], την εικόνιση του αγίου στην εντοίχια ζωγραφική των ναών ως ολόσωμου ή σε προτομή, αλλά και από το πλήθος των ναών που είναι αφιερωμένοι σ' αυτόν.

Το πόσο δημοφιλής ήταν ο άγιος Χαράλαμπος κατά τον 18ο αιώνα και για το κατά πόσο θεωρείτο αναγκαίο να προστρέξει ο πιστός στον άγιο, αυτό εξηγείται ίσως από τα ιστορικά γεγονότα, τα οποία περιγράφονται εναργέστατα στον Παρακλητικό Κανόνα που

22. Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 505.

23 Ibidem, 505.

24 Προσωπική παρατήρηση και για τους δύο ναούς· Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 507.

25 Αγάπιος μοναχός Κρης 1680, 504.

26 Όπως α) στη Μονή Φιλανθρωπηνών (1542)· Αχειμάστου-Ποταμιάνου 2004, εικ. 152 (όπου τον γδέρνουν ανάποδα), β) στον νάρθηκα της Μονής Διονυσίου (1546/1547)· Τοιχογραφίες Καθολικού 2006, εικ. 531, γ) στον νάρθηκα της Μονής Peć (1561)· Mijović 1973, 369, δ) στη Μονή Πεντέλης (1600-1630)· Koliou 2002, 55, ε) στη Μονή Αγίου Γεωργίου στο Επταχώρι Κοζάνης (1625-1632) προσωπική παρατήρηση, στ) στο παρεκκλήσιο του Αγίου Δημητρίου της Μονής Βατοπεδίου (1721) προσωπική παρατήρηση, ζ) στο Staro Nagoričino (1316/1318) (όπου ρίχνουν τον άγιο στη θάλασσα)· Mijović 1973, 275. Στην Kozia τον αποκεφαλίζουν (1386), όπως και στη Μονή Peć.

27. Όπως α) στη Μονή Προφήτη Ηλία στα Καλιανέϊκα Μάνης (1758), β) στον ναό των Αγίων Θεοδώρων στον Κάμπο Μάνης (1760), γ) στον ναό του Αγίου Χαραλάμπου στο Πέραμα Ιωαννίνων (1769), δ) στον ναό του Αγίου Δημητρίου στην Πλάτσα Μάνης (β΄ μισό 18ου αιώνα), ε) στον ναό του Αγίου Νικολάου στην Καστανιά της Μάνης (β΄μισό του 18ου αιώνα), στ) στον ναό της Κοιμήσεως στο Σταυροπήγιο Μάνης (1786).

28. Βασιλάκη 1988, 247-258.

συνέταξε ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης (1749–1809) προς τον άγιο Χαράλαμπο «ψαλλόμενο εν καιρώ λοιμικής νόσου» πανώλης[29]. Από τον 16ο, 17ο και 18ο αιώνα υπήρχε κάθε χρόνο σχεδόν έξαρση της λοιμώδους ασθένειας της πανώλης, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο και τα Ιωάννινα και γενικά στην Ήπειρο[30]. Η συχνή και ταχύτατη εξάπλωση της φοβερής αυτής ασθένειας ήταν η αιτία να τυπωθούν επτά χαρακτικές εικόνες από το 1820 έως τα μέσα του 19ου αιώνα, στις οποίες παριστάνεται ο άγιος ολόσωμος να πατά τον Χάρο ή τον σκελετό του με κλεψύδρα στο κρανίο και μακρύ δρεπάνι. Στα πόδια του Χάρου βρίσκονται τα θύματα της πανούκλας και έντρομοι οι κάτοικοι να απομακρύνονται[31]31. Μάλιστα σε μία χαλκογραφία που εκδόθηκε τον Φεβρουάριο του 1780 στη Βενετία με επιμέλεια και δαπάνη του πρωτοσυγκέλλου του Παναγίου Τάφου Χρυσάνθου του Πελοποννησίου εικονίζεται ο άγιος χωρίς τον Χάρο, «ἐστι δὲ ὁ Ἅγιος οὗτος, θερμός προστάτης καί πρόχειρος βοηθός / πᾶσι τοῖς πρός αὐτόν μετά δεήσεως προστρέχουσιν ἐν καιρῷ τής πληγῆς τοῦ λοιμοῦ (τουτέ/στι τῆς πανούκλας»[32].

Γεννάται όμως το ερώτημα, πώς ο άγιος Χαράλαμπος θεωρήθηκε και προβλήθηκε ως προστάτης του λαού από τη φοβερή λοιμική ασθένεια της πανώλης; Η απάντηση πιστεύουμε ότι βρίσκεται στο «Μαρτύριο του αγίου ιερομάρτυρος Χαραλάμπου» που έγραψε ο μοναχός Αγάπιος Λάνδος το 1641, όπου αναφέρεται ότι, όταν ο Άγιος προσευχήθηκε πριν τον αποκεφαλίσουν, παρουσιάστηκε ο Ιησούς και του είπε να του ζητήσει ότι θέλει εις αντάλλαγμα για τους αγώνες που έκανε για Εκείνον, και ο Άγιος απάντησε «... παρακαλώ την βασιλείαν σου να μου κάμης αυτήν την χάριν, Εις οποιον τόπον ευρεθεί κομμάτι από το λείψανο μου, και εις οποίαν χώραν με θέλουν εορτάζει, να μη γένη εκεί ποσώς πείνα, ούτε πανούκλα να θανατώνη τους ανθρώπους άωρα …»[33]. Είναι φανερό ότι η προσευχή που απηύθυνε ο άγιος πριν τον αποκεφαλίσουν, ήταν η αιτία που συνετέλεσε, ώστε ο άγιος να θεωρηθεί προστάτης–φρουρός των ταλαιπωρημένων ανθρώπων από την θανατηφόρο πανώλη, αλλά και προστάτης των γεωργοκτηνοτροφικών τάξεων κατά τη μεταβυζαντινή εποχή. Την προσευχή αυτή του αγίου ίσως την επινόησε ο Αγάπιος Λάνδος, αφού σε κανένα προγενέστερο Συναξάριο ή Λόγο για τον άγιο Χαράλαμπο δεν υπάρχει αναφορά για την προσευχή αυτή και τα προαναφερθέντα μαρτύρια εκτός από τον αποκεφαλισμό. Την ίδια επίδραση στους απλοϊκούς πιστούς είχε η προσευχή που έκανε και η άγια Παρασκευή πριν την αποκεφαλίσουν[34].

Συνεπώς η παρούσα αναφορά στις εντοίχιες παραστάσεις των μαρτυρίων του αγίου Χαραλάμπου, αφενός στην Μονή του Βαλτετσινίκου, στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο, στο παρεκκλήριο των Αγίων Αναργύρων και αφετέρου στις εντοίχιες απεικονίσεις των μαρτυρίων στα Μηνολόγια και Μαρτυρολόγια των ναών της μεταβυζαντινής εποχής και εν μέρει στις φορητές εικόνες απέδειξε, ότι η απεικόνιση τους ήταν αποτέλεσμα των γεγονότων που συνέβαιναν στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα της εξάπλωσης της πανώλης.

29. Νικόδημος Αγιορείτης 1840.

30 Κωστής 1995, 356-400.

31 Παπαστράτου 1986, 297-299, εικ. 321-326.

32 Ibidem, 296, εικ. 296.

33 Αγάπιος μοναχός Κρης 1641, 507-508.

34 Κουκιάρης 1994, 37.

Βιβλιογραφία

Αγάπιος μοναχός Κρης (1641*): Νέος Παράδεισος ήτοι λόγοι διάφοροι και βίοι αγίων εκ του Μεταφραστού Συμεών. Εις την κοινήν ημετέραν Διάλεκτον, μεταγλωττισθέντες μεν παρά Αγαπίου μοναχού του Κρητός*. Ενετίησιν.

Αχειμάστου–Ποταμιάνου, Μ. (2004): *Οι τοιχογραφίες της μονής των Φιλανθρωπηνών στο νησί Ιωαννίνων*. Αθήνα: Αδάμ- Πέργαμος, Χριστάκης.

Βασιλάκη, Μ. (1988): "Εικόνα του Αγίου Χαραλάμπους". στο: *ΔΧΑΕ* 4/13, 247-260.

Βιβλίον καλούμενον Νέος Παράδεισος εκ του Μεταφραστού. Εις την κοινήν ημετέραν Διάλεκτον. Μεταφρασθέν μεν παρά Αγαπίου μοναχού του Κρητός. Τυπωθέν δε και μετά πλείστης επιμελείας διορθωθέν παρά Ακακίου ιερομονάχου Διακρούση του εκ νήσου Κεφαλληνίας. Con Licenza de´superiori e Priuilegio (1664). Ενετίησιν.

Γριτσόπουλος, Τ. (1949): "Η παρά το Βαλτετσινίκο ιστορική Μονή της Θεοτόκου", *Γορτυνιακό ημερολόγιο* 4, 32-40.

Delehaye, H. (1902): *Synaxarium CP*, Bruxellis.

Kanari, Tr. (2003): *Les Peintures du Catholicon du Monastère de Galataki en Eubée, 1586. Le Narthex et la Chapelle de Saint-Jean-le-Précurseur, 1586* [Τετράδια Χριστιανικής Αρχαιολογίας και Τέχνης 8], Athènes: Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία.

Κανών Παρακλητικός εις τον άγιο ιερομάρτυρα και θαυματουργόν Χαραλάμπη. Ψαλλόμενος εν καιρώ λοιμικής νόσου. Ποίημα Νικοδήμου Μοναχού του Αγιορείτου (1840). Εν Αθήναις: Εκ της τυπογραφίας Λ. Παπαδοπούλου.

Καριώτογλου, Α. (1996): *Κωνσταντινούπολη: Οι πάνσεπτοι πατριαρχικοί ναοί*. Αθήνα: Μίλητος.

Koliou, A. (2002): *Der Esonarthex des Penteli Klosters in Attika. Ikonographische und stilistische Untersuchung der Wandmalereien*. Athen: Print All, 2002.

Κοντοπανάγου, Αι. (2010): *Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Νεγάδων στην Ήπειρο (1795) και το έργο των Καπεσοβιτών ζωγράφων Ιωάννου και Αναστασίου Αναγνώστη*. Ιωάννινα (διδακτορική διατριβή).

Κουκιάρης, Σίλας Αρχιμ. (1994): *Ο κύκλος του βίου της Αγίας Παρασκευής της Ρωμαίας και της εξ Ικονίου στη χριστιανική τέχνη*. Αθήναι.

Κωστής, Κ. (1995): *Στον καιρό της πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου 14ος–19ος αι.* Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μακρής, Κ. (1967): *Η Τσαριτσάνη και τα μνημεία της*. Υπηρεσία Περιφερειακής Αναπτύξεως Θεσσαλίας.

Μαργούνιος, Μάξιμος (1656) *Βίοι Αγίων εκ της ελληνικής γλώττης, ήτοι εκ των Συναξαρίων μεταφρασθέντες παρά Μαξίμου ταπεινού επισκόπου Κυθήρων εις κοινήν ωφελείαν*. Ενετίησιν.

Mijović, P. (1973): *Menolog, istorijsko-umetnička istraživanja*, Beograd.

Παπαδοπούλου, Β. – Α. Τσιάρα (2008) *Εικόνες της Άρτας: η εκκλησιαστική ζωγραφική στην περιοχή της Άρτας κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους*. Άρτα: Ιερά Μητρόπολις Άρτης.

Νικόδημος Αγιορείτης (1868): *Συναξαριστής των Δώδεκα Μηνών του ενιαυτού*, τ. 1, Αθήνα.

Παπαστράτου, Ντ. (1986): Χάρτινες εικόνες, Ορθόδοξα θρησκευτικά χαρακτικά1665–1899. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαστράτος.

Τοιχογραφίες Καθολικού Μονής Διονυσίου (2006). Άγιον Όρος.

Τσουρής, Ι (2008): *Οι τοιχογραφίες της Μονής Αγίας Τριάδος Δρακότρυπας (1758) και η μνημειακή ζωγραφική του 18ου αιώνα στη περιοχή των Αγράφων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Βαλτετσινίκου Γορτινίας (αρχές 18ου αι.)

εικ.1 Ο Αγιος Χαράλαμπος ξέεται με χειράγρες Βορ.τοιχος

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Βαλτετσινίκου Γορτινίας (αρχές 18ου αι.)

εικ.2 Μαρτύριο του Αγ. Χαραλάμπους Βορ.τοίχος

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Βαλτετσινίκου Γορτινίας (αρχές 18ου αι.)

εικ.3 Ο Βασιλιάς και ο Κρίσπος κρεμασμένοι στον ουρανό Βορ.τοίχος

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Βαλτετσινίκου Γορτινίας (αρχές 18ου αι.)

εικ.4 Ο αποκεφαλισμός του Αγ.Χαραλάμπους Νοτ. τοίχος

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Βαλτετσινίκου Γορτινίας (αρχές 18ου αι.)

εικ.5 Ο Άγιος στο σπίτι της χήρας Νοτ. τοίχος

Ναός Αγ.Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786).
Γύρω απο το φουρνικό της Προσκομιδής

εικ.6 Ο Άγιος Χαράλαμπος καθηλωμένος σε πάσσαλο

Ναός Αγ.Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786).
Γύρω απο το φουρνικό της Προσκομιδής

εικ.7 Ο Άγιος Χαράλαμπος οδηγείται στην Αντιόχεια

Ναός Αγ.Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786).
Γύρω απο το φουρνικό της Προσκομιδής

εικ.8 Οι στρατιώτες τοξεύουν τον ουρανό

Ναός Αγ.Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786).
Γύρω απο το φουρνικό της Προσκομιδής

εικ.9 Ο αποκεφαλισμός του Αγ.Χαραλάμπους

Ναός Αγ.Νικολάου στο Τσεπέλοβο Ιωαννίνων (1786).
Γύρω απο το φουρνικό της Προσκομιδής

εικ.10 Ο Αγ.Χαραλάμπος γδέρνεται

Ναός Αγίων Αναργύρων παρεκκλήσιον Αγ.Χαραλάμπους (1761)
Τσαριτσάνη Ελασσώνος

εικ.11 Ο Άγιος οδηγείται στον Λουκιανό. Ο Άγιος ξεσχίζεται με χειράγρες
Τον Άγιο τραβούν απ΄τα γένεια. Νοτ.τοίχος

Ναός Αγίων Αναργύρων παρεκκλήσιον Αγ.Χαραλάμπους (1761)
Τσαριτσάνη Ελασσώνος

εικ.12 Τον Άγιο τραβούν απ΄τα γένεια. Ο Άγιος στην πυρά
Ο Άγιος ελευθερώνει δαιμονιζόμενο. Νοτ.τοίχος

Ναός Αγίων Αναργύρων παρεκκλήσιον Αγ.Χαραλάμπους (1761)
Τσαριτσάνη Ελασσώνος

εικ.13 Ο Άγιος ανασταίνει νέον. Τον Άγιο καίνε με λαμπάδες
Τον Άγιο τραβούν απο τα γένια. Βορ. τοίχος

Ναός Αγίων Αναργύρων παρεκκλήσιον Αγ.Χαραλάμπους (1761)
Τσαριτσάνη Ελασσώνος

εικ.14 Ο Άγιος στο σπίτι της χήρας και ο Αποκεφαλισμός Βορ. τοίχος

Архимандрит Силас Кукјарис

МУЧЕНИШТВО СВЕТОГ ХАРАЛАМПИЈА У ПОСЛЕВИЗАНТИЈСКОМ ЗИДНОМ СЛИКАРСТВУ ОСАМНАЕСТОГ ВЕКА

Свети Харалампије постаје популаран светитељ у послевизантијској епохи. У овом чланку се истражује живопис овог светитеља у црквама, минијатурном сликарству и на светим сасудима.